

Kielemme käytäntö

Onko tämä kielivirhe?

Esitetty Yleisradiossa 12. 10. 1951

Kumpi on oikein: *Sain tehtäväkseni laatia luettelon* vai *Sain tehtäväkseni laatia luettelo*?
Kumpi on oikein: *huoneisto* vai *huoneusto*?
— Tämäntapaisia kysymyksiä tehdään usein Suomen Akatemian kielitoimistolle, joka tarjoaa apuaan kielenkäyttökysymys-

ten selvittämisessä. Suurimmalla osalla neuvonkysyjä on huolenaan sama asia: *kielivirheen* pelko. Mitä siis kielivirhe on ja miksi niitä esiintyy?

Kuulu kielentutkijamme Setälä on antanut seuraavan määritelmän: *Kielivirhe on*

ilmaus, joka tunnetaan ristiriitaiseksi kieliyhteisön kielenkäytön kanssa jonakin tietynä aikana. Tämä lyhyt määritelmä ei sano eikä ole tarkoitettukaan sanomaan koko totuutta, mutta voimme kuitenkin lähteä siitä. Setälä asettaa siis kielivirheen mittapuuksi *käytännön*: mikä on käytännössä, on oikein, mikä poikkeaa käytännöstä, on väärin. Lisäksi nämä normit pätevät aina vain tietyn kieliyhteisön piirissä ja tiettyyn aikaan.

Voimme sivuuttaa ne kielivirheet, joita tekevät suomea huonosti puhuvat tois-kieliset; on luonnollista, että heille sattuu erehdyksiä. Mutta saatamme lähteä siitä, että normaali aikuinen hallitsee oman kieliyhteisönsä puheenparren. Kun virheitä kuitenkin ilmenee, niin vika on siinä, että kieliyhteisöjä on lukemattoman monta saman-kin kielen piirissä, paikallisesti ja ajallisesti limittäin, ja että näiden kielenkäyttö sekaantuu, niin että asianomainen ei aina voi olla selvillä siitä, mikä kuuluu minkin kieliyhteisön kielenkäyttöön.

Jokainen tietää toisaalta murteiden, toisaalta yleiskielen olemassaolon. Sentapainen asia kuin epävarmuus siitä, onko sanottava *minun täytyy tehdä sen vai minun täytyy tehdä se* on murteen ja yleiskielen välisen ristiriidan aiheuttama. Eräissä murteissa sanotaan *minun täytyy tehdä sen*; se on näiden murteiden kannalta oikein. Sellaisenaan ei murteellinen sanonta ole sen huonompi kuin yleiskielinenkään; on vain osattava pitää erillään yleiskieli ja murre. Ja täytyykin sanoa, että koulunkäynteille ja edes jotenkin tottuneille kielenkäyttäjille murteen ja yleiskielen erillään pito nykyään tuottaa suhteellisen vähän vaivaa. Murteet-han ovat jo omassakin piirissään taantumassa varsinkin koulujen ja sanomalehdistön eikä vähimmin yleisradion vaikutuksesta. Nykyinen valistunut suomalainen näkee ja kuulee niin paljon yleiskieltä, että hän hallitsee sitä jo varsin hyvin. Verratomasti yleisempää on, että kun kielenkäyttäjä epäröi kahden ilmauksen välillä, niin molemmat itse asiassa ovat käypä. Kysymys siitä, onko sanottava *asuntojen* vai *asun-*

noiden on tällainen: kumpapaakaan ei nykyään tajuta ristiriitaiseksi kieliyhteisömmekielenkäytön kanssa. Mutta kuka tietää, miten on muutaman vuosikymmenen kuluttua. Jos on olemassa samanmerkityksisiä rinnakkaismuotoja, käy usein niin, että yksi jää ainoaksi ja toiset joko häviävät tai saavat uuden tyyliarvon tai merkityksen. *Kaivu* ja *kaivo* ovat aikoinaan merkinneet samaa; nyt *kaivu* merkitsee 'kaivamista', *kaivo* varsin tietynlaista kaivamisen tulosta. Vielä sata vuotta sitten oli *asunto* -sanasta olemassa kolme rinnakkaista monikon genetiiviä: *asuntojen*, *asunnoiden* ja *asuntoin*. Nyt viimeinen niistä on jäänyt kokonaan käytännöstä normaalityylissä; kukaties taas sadan vuoden päästä muoto *asunnoiden* maistuu yhtä vanhentuneelta kuin nyt *asuntoin* ja *asuntojen* on ainoa käytännössä oleva. Kieli muuttuu ajan mukana.

Samankaan kieliyhteisön kielenkäyttö ei ole yhtenäistä: siinä esiintyy eri tyyllilajeja. *Ilta* ja *ehtoo* merkitsevät asiallisesti aivan samaa, mutta niiden tunnearvo on varsin erilainen: *ilta* -sana on käsitteen normaali ilmaus, *ehtoo* sanoo saman asian vanha-aikais-raamatullisesti tai sitten länsisuomalais-kansanomaisesti. *Toveri* on normaalityylin tavallinen ilmaus, *kaveri* -sanassa on alatyylin rehvakasta tutunomaisuutta; *kamu* on tyyliarvoltaan vielä senkin alapuolella. Jos nyt joku käyttää vakavassa asiatyylissä sanaa *kamu*, se on kielivirheeseen verrattava tyylihairahdus: se sotii kieliyhteisön kielenkäyttöä vastaan. Mutta sanojen tyyliarvot muuttuvat ajan mukana usein vielä paljon nopeammin kuin äänteellis-muoto-opilliset seikat. Parina viime vuosikymmenenä ja aivan erityisesti 40-luvulla ovat alkuaan vain arkityyliin ja puhokieleen kuuluneet slangisanat ja -käänteet alkaneet voimakkaasti tunkeutua yleiskieleen. *Autokolari* on tosin yhä vieläkin slangisana — mutta sitä tapaa jo vanhoillisen Uuden Suomenkin otsikoista, mitä ei vielä kaksi vuosikymmentä sitten olisi osannut odottaa. Lyhemmyys verrattuna normaalityyliseen ilmaukseen 'autojen yhteentörmäys' on ollut sillä suo-

sittelijanaan. *Motti* oli alkuun metsätyömiesten sana ja sitten uudessa merkityksessä sotilasslangin ilmaus, mutta se omakuttiin nopeasti viralliseen sotilaskieleen ja on nykyään täysin salonkikelpoinen. Sen tarkoittamalle käsitteelle ei ollut yksisanaista vastinetta ennestään olemassakaan, joten se täytti tyhjän aukon. Näin on kielessä ainainen liike käynnissä tälläkin linjalla: sanojen tyyliarvo vaihtelee, ja mikä ei kaksikymmentä vuotta sitten ollut käypää kieltä, saattaa nyt jo olla tai ehkä kohta on.

Kielivirhe on hyvin suhteellinen käsite. Jos ankarasti pysymme kiinni mainitussa kielivirheen määritelmässä, niin oikeastaan melkein vain toiskielisten tekemät hairahdukset ovat selviä kielivirheitä; itse asiassa jotenkin kaikki ne virheet, joita syntyperäiset kielenpuhujat tekevät, ovat enemmän tai vähemmän yleisesti toistuvia ja siis kuuluvat, joskin ehkä suhteellisen harvinaisina, kieliyhteisön kielenkäyttöön. Varsin tavallinen ja kaikkien tuntemakin ilmaus saattaa

siis olla kielivirhe, kun vain käsitys siitä, että se on »huonoa kieltä», on tarpeeksi vallitseva. Setälän Lauseoppi vielä esim. hyväksyy sanonnan *ilman rahatta*. Vaikka tämä ilmaus on tuttu, sitä nykyään yleiskielessä kartetaan ja sanotaan joko *rahatta* tai *ilman rahaa*. Samoin Lauseoppi hyväksyy konstruktion *sai tehtyä, tuli lähdettyä*. Siitä huolimatta länsisuomalaisetkin, joille nämä sanonnat ovat murteesta hyvin tutut, ovat alkaneet niitä vieroja ja kirjoittavat mieluummin *sai tehdyksi, tuli lähdeksi*. Kielessä on aina olemassa, paitsi kysymystä oikeasta ja väärästä, myös kysymys paremmasta ja huonommasta, suotavasta ja epäsuotavasta. Ja juuri tällä linjalla tietoinen kielenvaalinta voi työskennellä ja työskentelee. Erikoistuntija saattaa kielessä tarjolla olevista mahdollisuuksista suositella yhtä ja varottaa toisesta, ja jos hän on oikein tullut, mitä ajassa liikkuu, hän saa kansan mukaansa ja voi paljon vaikuttaa kielenkäyttöön.

MATTI SADENIEMI